

OPGRAVING
EN
BEWARING VAN OUDHEDEN.

UIT HET DEENSCH,

DOOR

J^r. M^r. M. DE HAAN HETTENA.

Het onderzoek naar oudheden begint in *Nederland* meer en meer veld te winnen, hoewel de buit, tot nu toe gemaakt, nog zeer gering is.

Ik weet, dat bij eenige Genootschappen en bij sommige liefhebbers wel eenige voorwerpen bewaard worden, doch het getal zal, wanneer ik in aanmerking neem, wat ik dezen zomer te dien aanzien in *Leiden* zag, alwaar de verzameling van Germaansche Oudheden al zeer gering is, niet groot zijn, en dit deed mij vermoeden, dat men hieromtrent niet genoegzaam was ingelicht, en alle daartoe betrekkelijke voorwerpen, vooral van steen, niet genoeg kende.

Ik vroeg mij zelven, wat hiervan toch wel de reden zijn konde, en wist mij geen beter antwoord te geven, dan dat men zich waarschijnlijk nog niet genoeg met het onderzoek en met het verzamelen zal onledig gehouden hebben, en de kennis aan die oude stukken, de wijze van opsporing en de orde van die te plaatsen, niet algemeen

bekend waren, en dat ook zij, welke eenige voorwerpen hadden, dezelve niet naar eene openbare verzameling hadden opgezonden, om aldaar bewaard te worden.

Ik herinnerde mij toen, dat ik hiertoe betrekkelijk eene handleiding bezat, welke ik, reeds eenigen tijd geleden, uit *Kopenhagen* had ontvangen. Zij voert tot opschrift: *Om Nordiske Oldsager og deres Opbevaring*, welke in Augustus 1831, door het Koninklijk Genootschap van Noordsche Oudheidkunde, is uitgegeven.

Den inhoud daarvan in het Nederlandsch te geven, kwam mij, bij herlezing, belangrijk genoeg voor, en ik meende hierdoor de onderzoeklievenden in de gelegenheid te stellen, om met meer vrucht hunne onderzoekingen te kunnen doen. Ik geef het, zoo als het daar ligt, en wil de mogelijkheid niet ontkennen, dat er te dien aanzien iets beters bestaat, hetgeen mij evenwel niet bekend is. In allen gevalle vermeen ik eene kleine bijdrage te hebben geleverd, welke niet ondoelmatig zal zijn, wanneer men zich met het onderzoek van oudheden onledig houdt, en vooral dienstig voor die personen, welken het toeval zoodanige oudheden doet ontdekken, en die dezelve in eene wetenschappelijke orde willen plaatsen.

De ondervinding heeft geleerd, dat vele der oudheden, door de onachtzaamheid en onvoorzigtigheid van de vindsters, zijn verloren geraakt.

Wanneer de opgravingen en het onderzoek niet met de noodige kennis en naar een doelmatig plan bestuurd werden, dan hebben deze de kennis der oudheids-voorwerpen eerder schadelijk, dan voordeelig, geweest. Men heeft het daarom nuttig geoordeeld, te dezen aanzien eenige wenken te geven, en tevens een overzicht, op welke wijze men getracht heeft de Noordsche Oudheden te regelen.

Het af- en uitgraven van heuvels beantwoordt dik-

wijls niet aan de verwachting, welke men zich daarvan heeft voorgesteld, omdat vele van deze, en vooral de rijkste van inhoud, vroeger reeds zijn uitgegraven, en een ander aantal tot de latere tijden behoort, toen de metalen reeds in algemeen gebruik waren, zoodat de eerste meestentijds gelijkvormige voorwerpen van steen en gebrande klei bevatten. Zal men evenwel, bij gelegenheid van het graven van wegen, of van het afperken van heidegronden, deze heuvels vergraven, dan meent men op het volgende opmerkzaam te moeten maken.

Daar de inwendige zamenstelling zeer verschillend is, zoo is het niet wel mogelijk, algemeene regelen voor dit uitgraven op te geven, en moet men zich naar de verschillende voorkomende omstandigheden rigten.

In de heuvels, welke een of meer kamers hebben, en van groote steenen gebouwd zijn, is de ingang tot dezelve gewoonlijk langs eenen gang, welke meestentijds aan de oostzijde is aangelegd; en deze moet vlak bij of even van de oppervlakte van de haar omgevende aarde gezocht worden. Het uiteinde van den gang bestaat gewoonlijk uit twee rijen steenen, welke, naarmate men dieper inkomt, grooter worden, en dicht aan de kamer met deksteen gedekt zijn.

Langs dezen gang moet men in den grafheuvel indringen, en het stof, dat er gewoonlijk in ligt, opruimen; niet zelden heeft men niet alleen urnen, maar ook skeletten, in denzelfden gevonden.

Voor de kamer is gewoonlijk eene deur, of sluiting, geplaatst, welke men voorzigtig uit de groeven, in welke zij gezet is, moet nemen.

Daar nu de voorwerpen, door lengte van tijd, altijd geheel, of ten deele, met stof bedekt gevonden worden, zoo moet men de grootste voorzigtigheid bij het opruimen daarvan in acht nemen, om des te beter de eigenaardige za-

*

menstelling en het verband van de daarin geplaatste voorwerpen te kunnen zien, omdat dit dikwijls belangrijker is, dan de kennis aan die zaken zelve, en om met meer vrucht de sporen te volgen van de voorwerpen, welke nog gaaf, of gedeeltelijk vergaan, zijn.

Bij skeletten moet men nagaan, in welke orde de voorwerpen daarbij geplaatst zijn, of het mannelijke, of vrouwelijke, skeletten zijn, hetwelk men het zekerst aan het bekken tusschen de beenen zien kan; de urnen vindt men gewoonlijk aan de zuidzijde geplaatst, en deze zijn dikwijls zoo met vochtigheid doordrongen, dat zij bij aanraking ineen vallen; de zekerste wijze, om die er uit te nemen, is te trachten, deze met de daaraan klevende aarde voorzigtig op eene plank te zetten, en op eene plaats te brengen, waar doorstraling van lucht is. Na verloop van eenige uren verhardt zich dan de klei, en is men in staat, om zonder gevaar de daarom zijnde aarde weg te nemen.

Men heeft de urnen het liefst met de beenderen, welke zich daarin bevinden, gevuld, en het daarop liggende dekseel, en, ingevalle zij op eene afzonderlijke en kleine steen geplaatst zijn, ook dien steen.

De grafheuvels, welke men ontdekt, dat uit eene massa minder goed te zamen gevoegde steenen, zonder grafkamers, bestaan, moet men van boven af zien op te graven, ten einde voor te komen, dat de steenen nedervallen, en daardoor datgene, wat in den heuvel mogt gelegd zijn, beschadigen.

Eene derde soort van grafheuvels, in welke overblijfselen van houten grafkamers gevonden worden, behoort tot de zeldzaamste, en belooft den grootsten buit. Dan moet men nauwkeurig letten op de zamenstelling van dit houten gebouw, hetwelk wel eens een in de hoogte geplaatst schip, of boot, konde zijn. Behalve in de eigentlijke grafkamer,

welke gewoonlijk in het midden een weinig hooger, dan de daarom liggende aarde, ligt, vindt men dikwijls urnen en andere oudheden, welke aan het bovineinde, de zijden en hoeken, geplaatst zijn.

Onder *op zich zelve liggende groote steenen*, op de velden, heeft men zeer dikwijls zeldzame en kostbare zaken gevonden; bij het afspoelen, zakken laten, of wegnemen, van zoodanige steenen moet men trachten op te sporen, of niet op de naar beneden gekeerde zijde eenig opschrift is, want in de aldus liggende heeft men vele van de belangrijkste runesteenen ontdekt. Wanneer nu de steen weggenomen is, moet men met eene spade onderzoek doen, of er ook iets onder gelegd was, eene kleine moeite, welke dikwijls grooten buit gegeven heeft.

Bij het *turfsteken* zijn ook niet weinige van de belangrijkste zaken gevonden, die gewoonlijk beter bewaard gebleven zijn; bij deze heeft men kenbare en zekere overblijfselen van hout en leder, ja zelfs kleedingstukken, gevonden.

Wanneer men dan eenig ongewoon en door menschenhanden vervaardigd voorwerp vindt, dan moet men met de meest mogelijke voorzigtigheid alles nazoeken, wat in den omtrek daarvan gevonden wordt, en niet dadelijk de daaraan hechtende turfkluiten er van afnemen; maar naauwkeurig hun verband met het voorwerp nagaan. De aarddeelen kan men er voorzigtig met water afnemen, of in de lucht laten droogen, waarna zij er gemakkelijk af te nemen zijn. Men zorge evenwel, deze niet in de zon, of sterke warmte, te leggen, daar de deelen, welke niet van metaal, of steen, zijn, hierdoor ligt te zamenkrimpen. Ook urnen heeft men in de veenen gevonden.

Bij het schoonmaken van stroomen, molenvaarten, grachten, bij uitgravingen, putgravingen, bij het leggen van fondamente van huizen, en bij menigvuldige andere

gelegenheden, zijn belangrijke voorwerpen, voornamelijk in de eerste, gevonden.

Behalve op de grafheuvels, welker uitwendige vorm zeer verschillend is, kan men verder op de navolgende overblijfselen der oudheid letten.

Steenzettingen, van onderscheiden aard; de meest voorkomende zijn die, welke als eene soort van sieraad, of omheining, om de grafheuvels geplaatst zijn, en welke nu nog op zoodanige plaatsen zijn, of vroeger geweest zijn; andere, welke men het meest op het vlakke veld vindt, worden voor gerechtsplaatsen gehouden, andere wederom voor offerplaatsen en steenaltaren; eene vierde soort, welke tot de belangrijkste behooren, zijn in den vorm van een schip, spits aan de einden, en met eene plaats voor de roeibank, welke door bijzondere steenen wordt aangeduid; eene vijfde soort, zijnde langachtige vierkanten, met groote steenen op de hoeken, deze worden voor omheinde strijdplaatsen gehouden; hierbij komen nog driehoekige steenzettingen, van welke voor als nog geene in *Denemarken* gevonden zijn, doch daarentegen verscheidene in *Noorwegen* en *Zweden*, en welke men tot de verste oudheid wil terug brengen, welker binnenste somtijds met kleinere steenen, even gelijk eene straat, belegd is; eindelijk *Bauta-steenen*, welke gewoonlijk smal en hoog zijn, en oorspronkelijk loodregt, en met een gedeelte in den grond, geplaatst zijn geweest; dikwijls zijn verscheidene met elkander in verband geplaatst.

Runesteenen worden het meest in *Zweden* gevonden, en zijn in *Denemarken* en *Noorwegen* zeldzaam, en komen in *Duitschland* bijna niet voor. Men heeft vele gevonden, welke, zonder acht te slaan op hunne vroegere bestemming, als bouwmaterialen gebruikt zijn, zoo als bij grondsteenen voor kerken, kerkhofmuren en voor omheiningen van steen, of tot het maken van bruggen over stroomen, enz.

Men moet hier evenwel nog aanmerken, dat overblijfselen van kelders en steenen fondamente[n] van houten gebouwen uit den ouden tijd, voornamelijk, wanneer zij door brand vernield zijn, thans somtijds het aanzien van zoodanige grafheuvels kunnen hebben; dit is ook het geval met overblijfselen van versterkte plaatsen, van welke de meeste tot de riddertijden, en zelf tot latere tijden, behooren, hoewel men op enkele plaatsen overblijfselen van het vroegere tijdvak zoude kunnen vinden.

De belangrijkste overblijfselen uit het Catholicismus in het Noorden zijn de kerken. In den beginne waren deze van hout, welke in *Denemarken* voornamelijk later van steen werden opgebouwd. Als overblijfselen van de oudste kerken houdt men de groote, in graniet uitgehouwene, doopvonten, voornamelijk die, welker voetstukken met gebogene, of te zamen gesnoerde, draak- of slangenfiguren bearheid zijn.

Bij de meeste oude kerken is het voorportaal later bijgebouwd; in hetzelfde, of op deszelfs bodem, moet men dus naar steenen met ingehouwene voorstellingen, of met inschriften, welke somtijds voor den oorspronkelijken kerkdeur gelegd zijn, zoeken. *Lijksteenen*, van eenen hoogen ouderdom, hebben gewoonlijk eenen langen, smallen, vierkanten vorm, welker sieraden eenvoudig zijn, het meest een langachtig kruis, de figuren in den vorm van bladen, of leliën; de opschriften, hierop gevonden wordende, verdienen onze naauwkeurige oplettendheid. *De gemotzeldde altaartafels* behooren gewoonlijk ook tot de oudste voorwerpen in de kerken, inzonderheid wanneer men boven in dezelve een bijzondere, kleine, vlakke steen vindt, welke in het algemeen van eene groene kleur is, onder welke men meestentijds een klein kistje van lood met reliquën zal vinden; zeldzaam vindt men evenwel narigten omtrent de wijding van het altaar, of van het bouwen van de kerken.

Daar het lood meestentijds verkalkt is, en zoo ook het geschrift op perkament, zoo is het best, het onderzoek hieromtrent in tegenwoordigheid van eenen deskundigen te laten doen, en dus hiermede zoo lang te wachten. *De altaartafels* zijn van zeer verschillende soort; de oudste zijn gewoonlijk met dun geslagen geel koper belegd, de jongere met snijwerk in hout, en deze hebben gewoonlijk vleugeldeuren, sommige meerdere, welke beschilderd, of wel van albast, zijn. Deze verdienen in vele opzigten onze opletendheid, voornamelijk, wanneer zij ongewone voorstellingen hebben, of wel eene kunstwaarde bezitten. Iedere schilderij en elk beeldhouwwerk, hetwelk ouder dan de reformatie is, moet door eenen deskundigen onderzocht, en vooral voor vochtigheid bewaard worden; en men moet zich wel wachten van het bij te werken, of te herstellen, of van de plaats te brengen.

Bij vloeren in de kerken lette men op, dat de vaste zitplaatsen later zijn gemaakt geworden, zoodat onder dezelve oude en belangrijke grafsteenen kunnen gevonden worden, naar welke men, als men de zitplaatsen herstellen moet, onderzoek moet doen, of er niet dusdanige steenen gevonden worden. Sporen van *azylen*, of van vroegere vrijplaatsen voor vluchtenden, moet men in de koren zoeken, welker gedeelte alsdan met eene andere soort van steenen bevloerd is; op verschillende plaatsen van den kerkvloer vindt men dikwijls eenen geglazuurden, of met figuren voorzien, tichelsteen, en van de zelfde grootte als de andere; deze duidt gewoonlijk de plaats van gemetzelde graven aan. Wanneer de kerkhoven door veeljarig gebruik verhoogd zijn geworden, zoodat de vochtigheid gemakkelijk in de kerken konde dringen, dan verhoogde men de kerkvloeren, zonder evenwel altijd de oude vloeren op te nemen. De *muren der kerken* en de gewelven zijn op vele plaatsen met verschillende voorstellingen beschilderd; zoo

dit Catholijke zijn, en bijzonderlijk betrekking tot heiligen hebben, dan zijn zij meestentijds overgewit; de zoodanige ontdekt men het best, bij het op nieuw opwitten, wanneer de muur nog nat is; en de poging, om dezelve aan het licht te brengen, moet niet anders, dan door eenen deskundigen, geschieden. Opschriften heeft men kans op vele plaatsen, zoowel van binnen als van buiten, op de muren te vinden; somtijds zijn zij op eene bijzondere soort van tichelsteen, op ieder van welken men, bij derzelve vervaardiging, eene of meer letters heeft ingedrukt, men vindt die ook op grafsteen, verders op klokken, en ook op de doopvonten, inzonderheid op die, welke van klokmetaal gegoten zijn; op deze en op de klokken zijn somtijds, behalve de opschriften, afgedrukte vormen van signetten en enkele daarin gegotene munten, ook zijn zij van binnen, of van buiten, op de kerkebanken en gestoelten gesneden, of ook wel in de kalk gegraveerd, en op de deksels der doopvonten. De opschriften, welke ouder dan de reformatie zijn, zijn gewoonlijk in monnikenschrift, hetwelk vele veranderingen ondergaan heeft, en met vele verkortingen is geschreven; het oudste heeft veel overeenkomst met de Romeinsche letters, het jongere met het fractuurschrift.

Van de *ridderburgten* ziet men nu gewoonlijk alleen de plaats, waar zij gestaan hebben. De eigentlijke burgt was meestentijds van geringen omvang, en zoo doelijk op eenen wierd, aan eenen stroom. De toegang was gewoonlijk langs dijken, over eene brug. Niet zelden vindt men in derzelve omtrek overblijfselen van eenen, van den burgt afgezonderden, toren, welke, nadat de burgt reeds was overgegeven, alsnog konde verdedigd worden. Men vindt somtijds wel oudheden in derzelve ruïnen, doch de onderzinking heeft geleerd, dat men het zekerst doet, met eerst de grachten, welke den burgt omgeven hebben, te door-

zoeken. Indien men gelegenheid heeft, om het slijk, dat men op vele plaatsen tot bemesting gebruikt, er uit te brengen, dan zal men eerder voorwerpen in die grachten vinden, welke bij de verovering van den burgt, of wel bij andere gelegenheden, daarin nedergevallen zijn, of daarin verloren geraakt, dan wel in de overblijfselen dier burgten zelve, daar deze meestentijds langzamerhand zijn verlaten, of afgebroken, en wel zoo, dat men alles, wat maar eenigzins dienen kon, heeft weggenomen.

Andere merkwaardige gebouwen uit de middeleeuwen, gelijk de kloosters, vindt men nu gewoonlijk geheel verbouwd, en daarentegen de gebouwen van bijzondere personen, in eenige koopsteden en de buitenplaatsen, nog nagenoeg onveranderd. Zoo zij inderdaad opmerking verdienen, dan behooren zij voor het minst nauwkeurig afgeteekend en beschreven te worden, daar zij mettertijd noodzakelijke veranderingen zullen moeten ondergaan.

Om een denkbeeld te geven van hetgeen reeds, met betrekking tot de oudheid, gevonden is, en van hetwelk veel in de Musea's verzameld is, zal men hier eenige, in de orde, in welke zij geplaatst worden, vermelden.

Voorwerpen uit den Heidenschen tijd.

A. *Voorwerpen van steen.* 1. *Slijpsteenen*, of vlakke, of wigvormige, of, hoewel zeldzaam, van eenen anderen vorm, op welke de andere gereedschappen geslepen werden. 2. *Wiggen van steen* (keilen), zonder band, en dunner op beide einden, met een band achteraan, en vlakke en dunne. In deze drie vormen vindt men ze, of ruw behouwen, of geslepen op de twee vlakke zijden, of op alle zijden. Vervolgens zijn er wiggen met eene insnijding in het midden, geschikt om dezelve in het hout

te zetten, als ook eenige van andere vormen, welke niet van vuursteen zijn. 3. *Steenen beitels*, of smalle beitels, of vlakke holle beitels, holle beitels met eene ronde oppervlakte, of beitels met een handvat. 4. *Steenen messen*, van welke misschien eenige tot pijlspitsen gediend hebben; zij worden, naar mate van hun handvat, verdeeld; eenige zijn met een niet juist te bepalen handvat; andere met platte handvatsels; andere hebben handvatsels met vier zijden, welke op de kanten uittakkingen hebben, om hetgeen men er omwond vast te doen houden; andere daarentegen een handvat met uitgehouwene sieraden. Deze zijn meest alle geslepen. Hierbij komen eene soort van vuursteenstukken, welke uitgetand zijn, en naar eene zaag, of rasp, gelijken. 5. *Pijlspitsen van vuursteen*, of driekantige, van welke twee zijden uitgetakt zijn, of vlakke, of in den vorm van kleine breede steenen messen, en ook hartvormige. Hierbij behooren de vuursteenschilfers en steenen, van welke dusdanige pijlspitsen zijn afgeschilferd. Men heeft beenspitsen gevonden, in welke aan de beide zijden verscheidene dunne in de lengte geplaatste vuursteenschilfers geplaatst waren. 6. *Halvemaanvormige vuursteenstukken*, deels zonder, deels met tanden aan de binnenzijde. 7. *Steenen bijlen*, welke in het achterste einde geboord zijn; zij zijn of met eenen vierkanten, of met eenen ronden, band; men heeft half afgewerkte bijlen aangetroffen, welke de handgreepsholte of geheel niet, of slechts half doorgeboord, hebben. 8. *Bijhamers*, of de netjes bearbeide en tot den vorm van eenen hamer overgaande bijlen, welke gewoonlijk bootvormig zijn; maar ook enkele van andere verschillende vormen. 9. *Steenhamers*, welke de handvatsholte door het midden geboord hebben; eenige van deze hebben eene halvemaanvormige uitbuiging naar de beide einden, van welke eenige als het scherpe van een mes geslepen zijn, andere in het eene

einde in eenen knop eindigen; men heeft zelfs starvormige gevonden. 10. *Slingersteenen*, welke eenen ingelaten rand in het midden hebben. 11. *Weverspoelvormige steenen gereedschappen*, met eenen ingelaten rand op de kanten. 12. *Steenen stiften*, welke doorboord zijn; gelijkvormige stukken, van glas en gebrande klei, vindt men somtijds in urnen. 13. *Schijven van steen*. 14. *Ankers van steen*; men heeft die stervormig gevonden. 15. *Korenkneuzers (molens) van steen*, welke in gebruik waren, toen de handmolens ingevoerd en in algemeen gebruik kwamen.

B. *Urnen*, of grafvaten, of andere tot de begrafenis behoorende zaken. De urnen kan men onder twee hoofdafdeelingen brengen, te weten: 1. De *oudere en eenvoudige*, welke of uit steen bearbeid zijn, en deze zijn zeer zeldzaam, of die van gebrande klei, en deze uit de vrije hand bewerkt, of wel op eene schijf gedraaid, welke soort meerendeels zonder glazuursel zijn. Men heeft die van verschillende vormen gevonden, als: a.) zonder ooren, b.) met ooren, c.) fleschvormig, d.) met vierkanten hals, e.) van onderen rond, en bestemd om te hangen. Niet minder verschillend zijn de deksels, welke tot deze soort van urnen behooren; eenige hebben den vorm van kleine schijven, welke los boven in de urne leggen; andere hebben eene voeg, welke in de urne sluit, andere daarentegen eene voeg, welke er buiten omgaat. Ook heeft men eene soort van platte schotels gevonden, welke tot deksel gebruikt werden, en omgekeerd over de urnen lagen; ook wel platte steenen tot dat einde; en op sommige plaatsen de gebrande beenderen onder eene omgekeerde urne. 2. *Urnen van het latere tijdvak*. a.) Die van *klei* doen zich aan eene kunstmatiger bearbeiding kennen, zoo als: dat zij op eene schijf gedraaid zijn, en met eene soort van glazuursel, of polituursel, voorzien zijn.

De vormen zijn zeer verschillende; eenige gelijken eene soort van erwtenpotten; eenige zijn zeer groot, tot eene el diameter hebbende, andere daarentegen zeer klein, en hebben slechts een duim diameter; *b.*) van *koper*, of brons, in den vorm van vazen, of bestemd om te hangen. In *Noorwegen* heeft men ijzeren urnen (?) gevonden. *c.*) Van goud, te weten: van dun uitgeslagen goudblik, welke gewoonlijk niet groot zijn, doch men heeft vele gevonden, welke naast elkander, of op elkander, geplaatst waren; *d.*) van *glas*, welke tot de zeldzaamste behooren, of ongeslepen, in den vorm van eenen cylinder, of *conus*, of geslepen, in den vorm van eenen hoogen beker; deze zijn gewoonlijk niet zeer groot; zij zijn zoowel in *Denemarken* als in *Noorwegen* en *Zweden* gevonden. Men heeft urnen gevonden, welke in eene soort van houten emmers geplaatst waren, van welke men gewoonlijk alleen de bronzen hengels en de overblijfselen van de metalen banden, welke het houten vat bij elkander hebben gehouden, overhoudt. Als toevoegsel op deze afdeeling, voegt men proeven van de verschillende skeletten, beenderen en kolen, welke men in de grafheuvels gevonden heeft, welke aanwijzen, dat men niet zelden dieren met den doode begraven heeft, en niet alleen paarden en honden, maar zelfs herten, ook vogels.

C. Voorwerpen, welke men houdt tot de Heidensche godsdienst te behooren. 1. *Kleine figuren*, welke men voor eene soort van afgodsbeelden houdt; deze zijn zeer zeldzaam, waarschijnlijk zijn de meeste dezer slechts versierselen geweest. Men heeft ze gevonden van brons, van een mengsel van zink en andere metalen, van beenderen en van gebrande klei. In de grafheuvels, voornamelijk in *Noorwegen*, heeft men ook kleine figuren van dieren gevonden, als: paarden, bokken en dergelijke. 2. *Vlakke, groote vaten*, of vaatwerk, van brons, welke gewoonlijk

eenen gedraaiden voet hebben; deze houdt men voor de zoogenoemde offervaten, in welke het offerbloed opgevangen werd. 3. *Zeven* van metaal, in een kleivat, of in een ander daartoe bestemd vat van brons, geplaatst. 4. *Wierookskoeken* en *wierook*.

D. *Wapens en tot den krijg behoorende voorwerpen van metaal. Wapens tot den aanval.* 1. *Bijlen*, van koper, van koper met ijzeren spits, welke waarschijnlijkwijze slechts den tijd kunnen aangeven, toen het ijzer duurder dan het koper was, en van ijzer. 2. *Bijlhamers*, van brons. 3. *Zwaarden*, van brons, of van koper, of van ijzer; aan het handvatstel van de eerste soort heeft men tot nu toe geene sporen van eene pareerstang gevonden, terwijl die van ijzer daarentegen den overgang daartoe aanwijzen. Het handvatstel is somtijds van zilver, of brons, ook wel ingelegd met zilver, of met dunne platen, of kettingen van goud, belegd. Bij het zwaard behooren de deelen van de schede, te weten, de schoen voor de spitsen en het overige beslag, enz. 4. *Daggen* en *dolken*, van brons, of ijzer. 5. *Spiesen*, van brons en van ijzer; haken vindt men het eerst aan die van ijzer; de schacht, welke van hout is geweest, is niet gevonden, doch wel de stift der schacht, uit welker afstand van het spiesblad men de lengte van den stang der spies kan berekenen. Hierbij komen de morgensterren, van welke men eene van brons gevonden heeft. 6. *Pijlspitsen*, van brons, of ijzer; de oudste dienden, om in de schacht gezet te worden, de latere aldus gemaakte, om de schacht daarin te steken. Men heeft eene soort van knoppen gevonden, welke men geloof, dat gebruikt zijn geworden op de punt van de pijlspitsen, in den koker, om de punt te bewaren. Bogen heeft men voor alsnog niet gevonden.

Verdedigingswapens. 7. *Schilden*, heeft men geheel van brons gemaakt gevonden, ronde, welker randen om

eene dikke metalen draad gebogen waren. Gewoonlijk waren zij van eene laag spaanhout en leder, en dan vindt men alleen de daartoe behoorende sieraden, enz., van metaal, onder welke eene groote ronde schijf met uitstaande spits, welke in het midden van het schild geplaatst was. 8. *Helmen en pantsers*, met de verdere daarbij behorende rustingen, vindt men uiterst zelden; doch men heeft gedeelten van bronzen helmen gevonden, welke met goud belegd waren, en overblijfselen van pantserringen van brons.

Verder kunnen hierbij gebragt worden: 9. *Fluiten*, of *krijgsbazuinen*, van brons, zeer groote en uit twee deelen, welke in elkander gezet worden, bestaande. 10. *Stukken van vanen*, te weten: figuren van dieren, van brons, welke boven op de stang der spies gestaan hebben. *De tot het rijden behoorende voorwerpen*, als: 11. *Sporen*, zonder radje, en slechts met eene punt, die van brons zeer klein, die van ijzer grooter. 12. *Gebitten*, welke gewoonlijk alleen uit twee ringen met eene dwarsstang, als mondgebit, bestaan, van brons en ook van ijzer, en ook *hoefijzers*.

E. *Sieraden*. 1. *Bracteaten* (goudplaten), van goud, dat is: muntvormige, op de eene zijde gedrukte gouddraden met banden, ook wel als amuletten gebruikt. Enkele zijn met runeschrift; men heeft die van een kwart tot een half duim diameter gevonden, en meestentijds meerdere op eene plaats, en in verband met paarlen. 2. *Paarlen en halsbanden*. Paarlen heeft men gevonden van glas-mozaïk, met glazen buizen, uit eene soort van geverfde en gebrande fijne klei, van goud, of andere metalen, deze laatste zeer dun, en van binnen, om het metaal te besparen en ze ligt te maken, met klei gevuld; ook van barnsteen vindt men dikwijls, doch als dan met enkele van glas-mozaïk daarbij. Halskettingen vindt men mede van verschillende soort,

welke zeer kunstig van goud, zilver en andere metalen, gevlochten zijn. Hierbij behooren stukken van barnsteen, welke den vorm van steenbijlen, of steenhamers, hebben; wederom andere, deels uitgewerkte, of wel, inzonderheid als zij groot zijn, ongevormde en slechts doorboord. Het barnsteen, hetwelk men in de moerassen vindt, is wel bewaard, dat in de aarde verweerd, en deszelfs uiterlijk is gelijk aan oker, of hars. In het algemeen behooren hier de glasbuizen toe, om dezelve in te zetten. 3. *Ringen* van verschillende soort, welke in het haar, om den hals, om de armen en handgewrichten, aan de vingers, om het been, gedragen worden; ook heeft men ringen gevonden, welke men meent, dat om het lijf gedragen werden; in tweeën gehouvene ringen, welke in plaats van geld gebruikt werden. De ringen zijn van goud, electrum (dat is een mengsel van goud en zilver), van zilver, brons, koper en ijzer; eenige met dunne gouden platen beslagen, of met sieraden van lood ingelegd. 4. *Haarversierselen*, behalve de ringen, uit eene soort van hol uitgewerkte kronen bestaande, uit diadeemvormige stukken, ingerigt om van achteren gebonden te worden, uit eene zamenstelling van platte halvemaaanvormige stukken metaal, uit kammen, welke in de Heidensche graven, van brons, hoorn en been, uit meerdere stukken zamengesteld, gevonden zijn. Haarnaalden in velerlei vormen, van zilver met gouden koppen, andere van brons met goud beslag op de knoppen. 5. *Gespen*, van welke het meerendeel eene kromme bogt hebben, en met eene spiraalveer voorzien, die in eene spits eindigt, en in een soort van oog gelegd werd; andere, welke men meent, dat voor versiering der vrouwenboezem gediend hebben, zijn gewoonlijk ovaal, of rond, met doorgewerkt werk. Gewoonlijk vindt men twee van gelijke soort.

F. *Gereedschappen* van andere stof, dan steen. 1. *Mes-*

sen, van koper; op eenige heeft men afbeeldingen van schepen, daarin gegraveerd, gevonden; kromme messen, met punten naar binnen, en halvemaanvormige, met de punten naar buiten; messen van ijzer zijn zeer zeldzaam, en enkele dezer hebben zeer veel overeenkomst met de Noordsche groote messen, welke aan den gordel gedragen worden. 2. *Pincetten*, of kleine tangen van brons, zeldzamer van ijzer, eenige zijn met een scharnier, of ring, voorzien. 3. *Priemen en naalden*, eenige met oogen. 4. *Scharen*, in den vorm van de tegenwoordige wolscharen, van brons en ijzer. 5. *Paalstaven*, eene soort van gereedschap, in den vorm van een op de einden uitgebreid groot houwijzer, ingerigt om het in eene schacht te zetten, zoodat die er om vast gezet wordt. 6. *Celten*, een kleiner metalen gereedschap, van eenigzins gelijken vorm, maar zoodanig ingerigt, dat de schacht in hetzelfde gezet wordt; eenige hebben boven aan de eene zijde een klein hengel, ook heeft men overblijfselen van den houten schacht in dezelve gevonden.

G. *Huisgeraden*. 1. *Drinkvaten*. a.) Drinkhorens. Men heeft die gevonden van horens van dieren, van goud en van glas. Alle deze behooren tot nu toe tot de grootste zeldzaamheden. b.) Bekers en pokalen, van glas en zilver. c.) Gedeelten van drinkbakken, in welke de dranken opgebracht werden. 2. *Vazen*, en ander dergelyk vaatwerk, van brons. 3. *Lepels*, van zilver, brons en been. 4. *Vorken*, van been, te weten: vierkante, aan het eene einde toegespitste, stukken van been, welke in een handvat gezet waren, en welke te gelijk met eetwaren gevonden zijn. 5. *Sleutels*, gewoonlijk van brons. 6. *Weegschalen*, met balans, uit eene zamenstelling van koper en zink; gewigten van ijzer, met eene plaat van brons overtrokken, en van lood. 7. *Toetssteen*. 8. *Houten stoelen*, welke men in de grafkamers gevonden heeft; doch

die terstond in elkander vielen, terwijl men trachtte die te onderzoeken en af te teekenen.

H. *Onderscheidene voorwerpen*, zoo als: schaakstukken, dobbelsteenen, van been, overblijfselen van muzijk-instrumenten, b. v., van eene harp, en zaken, welker bestemming men nog niet kent, b. v., eene soort van uitgehohde voorwerpen, versierd, en met een klein hengsel, en aan de eene zijde met eene grooten metalen boord, of bout, voorzien.

I. *Runeopschriften*, op steen, metaal en hout. Die, welke men op de Catholijke drinkvaten en op de primstaven vindt, zullen hier behandeld worden.

Voorwerpen uit den Christelijken tijd.

A. *Voorwerpen tot den Catholijken eeredienst behorende.* 1. *Altaartafels*, kerk-altaren, huis-altaren en de zoogenoemde *altaria portatilia*, welke dikwijls maar eenige duimen groot zijn, altaar-kleeden. 2. *Krusifxsen* en kerkvanden. 3. *Beelden van heiligen*; somtijds heeft men reliquiën en dergelijke in het hoofd gelegd, in eene uitholling, welke met eene stop dicht geslagen is. 4. *Reliquiën* en *reliquie-kasten*, van verschillende soort, als: in den vorm van huizen, armen en kruisen. 5. *Kerkvaten*, als: kelken van goud, zilver, brons, lood, kokosnoten en gebrande klei; remonstrantiën, onder welke men zeer prachtige aantreft; metalen kistjes, in welke de H. Hostie naar de zieken gebracht wordt; wierookvaten, onder welke eenige met runeopschriften; doopvaten, misklokken, (schellen), metalen watervaten voor het altaar, in den vorm van eene lepel, ridders te paard, enz.; wijwaterbekkens; hierbij behooren de lichtopstekers, lichtarmen, lichtkronen. 6. *De priesterlijke versierselen*, bisschops- en abtsstaven, kruisstaven, bisschopskappen, bisschops- en abts- hoeden, het pallium, pluvialen, de pantoffels, handschoe-

nen, zegelringen, miskleederen en koorkappen. 7. *Andere voorwerpen*; als: altaarboeken, aflaatbrieven, enz., aflaatkisten, om de gelden, welke voor den aflaat gegeven werden, in te bergen, rozenkransen. Als bijlage kan men er de signetten, kalenders en primstaven, bij doen.

B. *Wapens en rustingen uit de Christelijke middel-eeuwen*; voornamelijk met betrekking tot den riddertijd. *Aanvâlwapens*. 1. *Zwaarden*, bestaande uit parade- en slagzwaarden, en in het algemeen zwaarden, degens, daggen, sabelvormige zwaarden. 2. *Dolken*. 3. *Spiesen*, de groote spiesen, lansen, werpspiesen, partisanen, of hellebaarden, welke eene soort van verlengde bijlen met een spits waren. 4. *Strijdbijlen*, morgensterren, strijdpalen, strijdhamers en pusikanen. 5. *Bogen*, handbogen, slotbogen, armborsten, welke eene soort van verbeterde slotbogen zijn; hierbij behooren de spanhaken en dommekrachten, pijlen en pijlspitsen. *Verdedigingswapens*. 6. *Schilden*, lange schilden, spitse en pareerschilden. 7. *Helmen*, stormhoeden, strijdmutsen. 8. *Vizieren*, met ringen, schelpen en platen, vizier- of ringkragen. 9. *Het harnas* in al zijne deelen; verders: 10. *De tot het rijden behoorende voorwerpen*; zadels, stijgbeugels, sporen, gebitten, hoefijzers, paardevizieren, voorwerpen, welke bij het tournooi gebruikt werden.

C. *Versierselen*. *Kronen* en andere waardigheidsteekens; *arm- en vingerringen*, *halskettingen* en gespen; *bruidskroonen* en andere bruidsieraden, prachtige kledingstukken.

D. *Gereedschappen en huisgeraad*. Verschillende soorten van akkerbouw- en handwerksgereedschappen, drinkvaten, bestaande in drinkhorens, kannen, bekers, pokalen, romers en ander glas. Tafelgereedschap, als: messen, vorken, scharen, handmolens, huisgeraad van verschillende soort.

E. *Proeven van bouwstoffen*, en voorwerpen tot de

bouwkunde betrekkelijk, b. v., tichelsteenen, daksteenen, kalkvermengingen, architectonische sieraden, als: kapitellen van kolommen, lofwerk en andere in steen uitgehouwene sieraden; van gebrande klei, of in hout gesneden. Schilderingen, in glas gebrand; proeven van smids-, kaste-makers-, glazemakers- en draaijerswerk, welke tot het bouwen betrekking hebben; sloten en sleutels; tapijten en andere wandbekleedingen; schoorsteenen.

Als vergelijkings-afdeelingen.

A. *Merkwaardigheden, jonger dan de middeleeuwen*, als: oude uurwerken, kleedingstukken, sieraden en huisgeraad, hetwelk, hoewel niet oud, evenwel in den ouden vorm bewerkt is; kruidwapens, en wat daartoe behoort; voorwerpen welke merkwaardig zijn geworden, door dien zij toebehoord hebben, of gebruikt zijn, door mannen van naam.

B. *Voorwerpen uit de landen buiten het Noorden*, welke dienen kunnen, om de Noordsche op te helderen, b. v., voorwerpen van steen van de Zuidzee eilanden, en van de wilden in *Noord-Amerika*, welke aanwijzen, hoedanig die, welke gelijkenis op die in het Noorden hebben, nog in hout gezet worden, en als wapens en gereedschappen gebruikt worden; eenige andere tot opheldering en vergelijking belangrijke stukken, deels oude uit *Italië*, *Griekenland* en *Egypte*, deels nieuwere uit *Barbarije*, *Guinea* en *Indië*. Gravures en andere oude voorwerpen, uit het noordelijk *Duitschland*, *Groot-Brittanje*, *Ierland* en *Rusland*, welke aantoonen in hoeverre zij, bij die der naburige natiën, met die van de oude Noormannen overeenkomen; oudere voorwerpen, van steen en been, van de Eskimoos op *Groenland*.

Wanneer men nu voorwerpen uit den ouden tijd meent gevonden te hebben, dan is het te wenschen, dat men

zich tot het bestuur, of tot eenen deskundigen, begeve, die dan het hiertoe noodige kan nagaan en het gevondene beschrijven, en die zonder twijfel daarvoor wel de wezentlijke waarde zal willen geven; terwijl men zich moet wachten, om met voorwerpen van goud, zilver, of andere metalen, naar de goudsmiden, of andere opkoozers van oude metalen, te gaan; daar deze er, omdat zij er winst van moeten hebben, niet zoo veel, als de waarde is, voor kunnen geven. Voor voorwerpen, aan welke geene zekere waarde kan gegeven worden, zal men, zonder twijfel, naar den aard van het gevondene voorwerp, eene belooning geven.

